

گونه‌شناسی عناصر فضایی نیمه باز در معماری خانه‌های اسلامی؛ مطالعه موردی: خانه‌های یزد (دوره قاجاری) و خانه‌های دمشق (دوره عثمانی)

سمیه امیدواری^{۱*} (نویسنده مسئول)، مهدی حمزه‌نژاد^۲، الهام امیدواری^۳

^۱ استادیار گروه معماری دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران.

^۲ استادیار گروه معماری دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران.

^۳ کارشناسی ارشد معماری، مدرس دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران.

(تاریخ دریافت: ۹۹/۰۹/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۰)

چکیده

اندام‌واره‌های فضایی در معماری خانه‌های گذشته واجد تنوع بسیاری بوده است. هر خانه می‌تواند به واسطه فضاهای بسته و باز و هم‌نشینی فضاهای نیمه باز در کنار آن‌ها معنا یابد. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد خانه‌های اسلامی، وجود عناصر فضایی نیمه باز در آن‌ها می‌باشد که ضمن پاسخگویی به نیازهای عملکردی و رفتاری؛ واجد تنوع بسیاری بوده است. این پژوهش با هدف گونه‌شناسی این عناصر فضایی از روش تحقیق کیفی بهره می‌گیرد و از آنجا که امکان حضور و ادراک فضایی در خانه‌های یزد و دمشق برای پژوهشگران فراهم بوده، مستند بر مطالعات میدانی می‌کوشد تا به گونه‌های متفاوت فضاهای نیمه باز در این خانه‌ها از منظر شکلی و استقرار دست یابد. به این منظور در ابتدا به پیشینه تاریخی عناصر نیمه باز و وجوه کارکردی و عملکردی آن پرداخته شده است. سپس با مروری بر جایگاه عناصر نیمه باز در برخی شهرهای اسلامی، دو شهر یزد و دمشق در دو دوره تاریخی قاجاری و عثمانی انتخاب شد و با گونه‌شناسی عناصر فضایی نیمه باز، به مقایسه و تحلیل تطبیقی آن‌ها پرداخته شد. بر اساس بررسی‌های اولیه این نتیجه حاصل آمد که خانه‌های یزد دارای چهارگونه فضاهای نیمه باز از جمله ایوان اصلی (تالار)، ایوان کم عمق، ایوانچه و رواق (ایوان ستون دار) و خانه‌های دمشق واجد سه گونه فضایی ایوان اصلی، ایوان فرعی و ایوان ستون‌دار بوده است. مقایسه این گونه‌های فضایی در دو منطقه و تحلیل اشتراکات و افتراقات در آنها؛ مخاطبان را به یک گونه اصلی در این دو منطقه از جمله گونه ایوان اصلی هدایت خواهد کرد. وجود این گونه فضایی و اشتراکات آن‌ها بیاتگر ضرورت وجود یک فضای نیمه باز در همه این خانه‌ها بوده است اما بسته به بسترهای شکل دهنده آن‌ها، تفاوت‌هایی در نحوه ظهور کالبدی این عناصر وجود داشته است.

واژگان کلیدی: خانه، عناصر فضایی نیمه باز، معماری خانه‌های اسلامی، دمشق، یزد.

مقدمه

از دیدگاه اسلام، مسکن به عنوان پناهگاه امن و حیاط خصوصی، محل آرامش و رهایی از دنیای بیرون، استراحت و تقویت روابط خانوادگی است و لذا مسکن به مثابه مکانی برای رشد و تعالی افراد در نظر گرفته شده است (ضرغام فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۶). اکثریت نظریه پردازان حوزه معماری و فرهنگ بر تاثیر شکل و کالبد فضا بر شیوه زندگی رفتار انسان تاکید دارند چرا که فرم، شکل و سازمان فضایی خانه‌ها در یک همسایگی می‌تواند زندگی ساکنانش را حمایت یا مختل نماید (مداحی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۹). از بین رفتن پیوند نزدیک مسکن با طبیعت، کمبود شدید غنای فضایی و عدم تعلق به مکان در خانه‌های معاصر؛ اتفاقی است که به دلیل از بین رفتن جایگاه ارزشی فضای باز و نیمه باز در مجموعه‌های مسکونی، رخ داده است (فرخ‌زاد و مدیری‌دوم، ۱۳۹۳: ۸۲). شکل‌گیری بنا در معماری ایران چه به صورت منفرد و چه به صورت مجتمع بر اساس ترکیب سه الگوی فضای باز، بسته و نیمه باز صورت گرفته است (حائری، ۱۳۸۸: ۱۱۷). از جمله اندام‌های فضایی تاثیر گذار بر شیوه زندگی ساکنان، فضای نیمه باز مسکونی است (مداحی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۹). فضاهای نیمه باز جزء ناگسستی معماری گذشته ایران است که علاوه بر تقویت ارتباط معماری با طبیعت، کارکردهای مختلف عملکردی، اقلیمی، فرهنگی، کالبدی و روانی داشته است (هدایت و عشرتی، ۱۳۹۵: ۴۰). فضاهای نیمه باز، فرصتی برای ارتباط بیش تر با محیط بیرونی و مکانی برای بروز برخی از رفتارهای حاصل از شیوه زندگی می‌باشد (مداحی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۹). امروزه با از بین رفتن فضاهای نیمه باز تغییراتی در رفتارهای انسانی به وجود آمده که مطابق با شیوه سکونت دلخواه ساکنین نیست. فضای نیمه باز که همراه با خود تجربیات بسیار متنوع و باارزشی از درک فضایی و درک طبیعت را به همراه می‌آورد و از نظر عملکردی و فرمی نیز در بالا بردن ارزش خانه بسیار موفق است یا حذف شده یا جای خود را به تراسی داده است که همانند زائده‌ای از نما کنده شده و تبدیل به محل ظروف و لباس گردیده است. در شهرهای بزرگ، خانه تبدیل به مکانی شده است که اعضای آن در طی روز و شب به اتاق‌های فاقد چشم انداز خود پناه می‌برند (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۴). این در حالی است که در گذشته معماران، مسکن را فضایی برای آرامش ساکنان و پاسخگویی به نیازهای فیزیولوژیک و روحی آن‌ها تلقی کرده و برای تحقق آن از اصول بسیاری بهره می‌گرفتند (رمضانپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۶).

فضاهای نیمه باز در معماری گذشته واجد غنایی در کیفیت فضایی بوده است که تحلیل و گونه‌شناسی آن‌ها می‌تواند در ارتقاء کیفیت معماری معاصر تاثیر گذار باشد. هدف از هر پژوهش تاریخی شناخت تاثیر مثبت آموزه‌های تاریخی و استفاده از تجارب گذشتگان برای امروز و فردای جامعه است، اما ذکر این نکته ضروری است که بررسی بناهای بومی بدنبال تقلید از گذشته و نادیده گرفتن شرایط

Archive of SID

زمان نیست؛ بلکه بر اساس استفاده از تکنولوژی، تکنیک‌ها و مصالح جدید، بناهای معاصر باید متناسب با شرایط محیطی و انسانی شکل گیرد. از سویی بازگشت دوباره و تقلید از معماری سنتی هدف این مقاله نخواهد بود، بلکه هدف پاسداشت این گنجینه‌های گرانبهای تاریخی بوده است (ضرغام فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۴). آنچه این مقاله در پی آن خواهد بود لزوم توجه به فضاهای نیمه باز در خانه به عنوان عاملی در بالا بردن کیفیت و غنای فضایی خانه بوده است. لذا می‌کوشد تا با مطالعه فضاهای نیمه باز و بررسی دقیق و دریافت صحیح مفاهیم، به شناسایی ویژگی‌های کالبدی و رفتاری در فضاهای نیمه باز در خانه‌های اسلامی بپردازد. این مقاله با تمرکز بر معماری خانه‌های اسلامی شهرهای یزد و دمشق که تلفیقی از گونه‌های متنوع فضایی را در خود تجربه کرده‌اند، به باز شناخت و گونه‌شناسی فضاهای نیمه باز در خانه‌های این دو منطقه خواهد پرداخت. لذا این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال اساسی است که؛ گونه‌شناسی شکلی و استقرار فضاهای نیمه باز در خانه‌های سنتی یزد و دمشق چگونه است؟ و چه اشتراقات و افتراقاتی در گونه فضایی نیمه باز در این دو منطقه وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

درباره فضاهای نیمه باز در معماری خانه‌های اسلامی ایران مطالعات گسترده‌ای انجام شده است. عمده پژوهش‌های انجام شده؛ به بررسی گونه‌های متفاوت فضاهای نیمه باز در خانه‌های اسلامی در شهرهای مختلف ایران می‌پردازد و این عناصر فضایی را از منظر ابعاد متفاوت کالبدی، کارکردی، رفتاری و ارتباط آن با دیگر عناصر فضایی همجوار مورد مطالعه قرار می‌دهد. همچنین به استخراج مولفه‌های موثر در شکل‌گیری و معنا بخشیدن به این عناصر فضایی مهم می‌پردازد. عبدالله محمودی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «بازنگری اهمیت ایوان در خانه‌های سنتی»، ایوان را به لحاظ فرم، ابعاد و جایگاه عملکردی آن در معماری خانه‌های بم مورد بررسی قرار داده است. نیلوفر نیکقدم (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «الگوی فضاهای نیمه باز خانه‌های بومی دزفول، بوشهر و بندر لنگه در ارتباط با مولفه‌های اقلیم محلی»، ضمن معرفی فضاهای باز و نیمه باز؛ به بررسی تناسب و تاثیر پذیری الگوهای فضایی نیمه باز از اقلیم میانه و محلی پرداخته است. سید مهدی مداحی و همکارانش (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «قیاس تحلیلی نقش فضاهای نیمه باز مسکونی بر شکل‌گیری شیوه زندگی و نظام رفتاری ساکنان در خانه‌های بومی دیروز و مسکن امروز» به نقش فضاهای نیمه باز در بروز شیوه زندگی و نظام‌های رفتاری ساکنان اشاره دارد و بخشی از تلاش معماران و برنامه‌ریزان را معطوف به ایجاد راهکارهایی در راستای حفظ شیوه زندگی بومی و نظام رفتاری حاصل از آن می‌کند. اعظم هدایت و پرستو عشرتی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «گونه‌شناسی شکلی و استقرار شناسی در معماری بومی بندر بوشهر» با معرفی شناسی به عنوان یک گونه فضاهای نیمه باز در معماری بوشهر به بررسی

این فضا عرصه‌ای برای زندگی نیمه جمعی یا نیمه خصوصی به شمار می‌آید و در مقیاس‌های مختلف متجلی می‌شود (زرکش، ۱۳۹۰: ۹۲). در معماری خانه‌های سنتی سه گروه فضایی باز، بسته و نیمه باز به صورت مجزا ساخته نشده‌اند بلکه هر کدام در امتداد دیگری معنا می‌یابند. به این صورت که فضاها به تدریج درجه باز و بسته بودن خود را از دست می‌دهند به نحوی که یکی به دیگری تبدیل می‌شود. این پیوستگی در ترکیب فضاها باعث می‌شود که فضاهای متوالی به عنوان بسط یکدیگر به کار روند. از سوی دیگر تداخل ترکیب لایه‌های عمودی و افقی اطراف حیاط، توالی و پیوستگی و ترکیب گروه‌های باز و بسته انسداد فضایی را از بین برده است (حائری، ۱۳۷۴).

فضاهای نیمه باز به لحاظ سازماندهی در کنار فضاهای باز و بسته و به عنوان فضایی مستقل محسوب می‌شود و عملکردهای متنوعی را در درون خود پذیرا بوده است و به لحاظ فرم، ابعاد و جایگاه متنوع است. این فضاها به عنوان فضای گذار و ارتباط دهنده دو فضای باز و بسته، دارای نقش مهمی بوده‌اند. این فضاها عموماً خصوصیتی از هر دو گروه از فضاهای باز و بسته را در درون خود داشته‌اند و دارای کارکرد عملکردی و فرمی بوده‌اند (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۶-۵۷). گونه معمول فضاهای نیمه باز در معماری سنتی به صورت ایوان می‌باشد که عموماً مسقف و از یک سو باز می‌باشد. نوع بدون سقف این گونه فضاهای نیمه باز را گاه بهارخواب و در برخی شهرها مهتابی می‌گویند. گونه دیگری از آن را با ستون‌های متعدد در جلو و ارتفاعی برابر سقف و عرضی کم، رواق نام دارد. رواق نیز از سه سو بسته و از یک سو باز است (پیشین: ۵۴). فضاهای نیمه باز مانند ایوان‌ها یا راهروها و رواق‌های سرپوشیده اغلب از یک یا دو وجه با فضای خارج در ارتباطند (نیکقدم، ۱۳۹۲: ۷۱).

در خانه‌های سنتی، فضاهای نیمه باز نقش به‌سزایی در بروز شیوه زندگی و نظام رفتارها داشته‌اند. باید گفت هر چند گذر زمان تغییر در نیازها و مفاهیم را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد، اما برخی نیازهای بشری که بیش از همه به خصوصیات روانی و فردی او برمیگردد، دارای بن‌مایه‌های پایداری است و با گذشت زمان تنها از لحاظ فرمی ممکن است دستخوش تغییر گردد. می‌توان به نیاز همیشگی بشر به ارتباط با طبیعت و فضای باز اشاره کرد، که خود را در معماری فضاهای باز (حیاط) و نیمه باز (ایوان) جلوه گر می‌کند (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۴). تجربه خوابیدن بر روی ایوان، مهتابی و بهارخواب و چشم دوختن به ستاره‌ها و بارش شهاب‌ها، تجربه بازی با حوض آب و مخفی شدن در فضاهای دنج خانه، تجربه ارتباط ملموس و بی‌واسطه با درختان و گل‌ها برای کودکان بسیار اهمیت داشته است (پیشین: ۵۴). مطالعه فضاهای نیمه باز گویای آن است که این فضاها نقش موثری را در تعاملات اجتماعی افراد خانواده و بروز شیوه زندگی و رفتارهای متناسب با رفتارهای بومی منطقه را داشته است (مداحی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۰). فضاهای نیمه باز باعث ایجاد تنوع فضایی، تجربه خاص زیستی،

و تحلیل این گونه فضایی پرداخته است. افسانه زرکش (۱۳۹۰) نیز در مقاله‌ای با عنوان «مفهوم فضای نیمه باز در معماری» به فضای نیمه باز به عنوان یکی از انواع فضاهای معماری اشاره می‌کند و این فضا را عرصه‌ای برای زندگی نیمه جمعی یا نیمه خصوصی به شمار می‌آورد. در میان مجموعه منابع وسیع در خصوص فضاهای نیمه باز در خانه‌های اسلامی ایران؛ بررسی‌ها بیانگر آن است که پژوهش‌های کمتری بر روی گونه‌های فضاهای نیمه باز در خانه‌های اسلامی در دیگر شهرها و کشورهای اسلامی انجام شده است. لذا بررسی و تحلیل عناصر فضایی نیمه باز در در خانه‌های اسلامی در دو سرزمین متفاوت و بررسی اشتراکات و افتراقات آنها می‌تواند جلوه‌های متفاوت این گونه فضایی را بهتر بیان کند.

روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش ترکیبی از روش تحقیق تفسیری-تاریخی و توصیفی - تحلیلی می‌باشد. گردآوری اطلاعات این جستار به صورت میدانی و اسنادی (کتابخانه‌ای) است. این مقاله با بازخوانی مفهوم فضای نیمه باز در خانه‌های گذشته یزد و دمشق به بررسی نقش آن‌ها از منظر شاخصه‌های شکلی و استقرار پرداخته است. در ابتدا با شناخت فضاهای نیمه باز و مطالعه رفتارها و فعالیت‌های جاری در آن‌ها، ابعاد متفاوت این گونه فضایی مورد بررسی قرار گرفته است. از قبل این بررسی و تحلیل، مولفه‌های شاخص در شکل‌گیری فضاهای نیمه باز استخراج گردید. در بررسی و تحلیل نمونه‌ها ابتدا ۳۰ نمونه از خانه‌های یزد متعلق به دوره قاجار و ۳۰ نمونه از خانه‌های دمشق متعلق به دوره عثمانی انتخاب شد و بر اساس نمونه‌های انتخابی گونه‌شناسی کلی بر روی خانه‌های این دو منطقه انجام شد. سپس در میان خانه‌های انتخابی اولیه از هر منطقه ۵ نمونه به صورت تصادفی انتخاب گردید. با معرفی نمونه‌های انتخابی از هر منطقه به استخراج گونه‌های متفاوت فضاهای نیمه باز و از قبل دسته‌بندی و تحلیل، به شناخت گونه اصلی فضای نیمه باز در این خانه‌ها از منظرهای متفاوت کالبدی، کارکردی و رفتاری پرداخته شد.

چارچوب نظری

مبانی و مفاهیم فضای نیمه باز در معماری گذشته

تاریخچه فضاهای نیمه باز در ایران به بیش از دو هزار سال پیش و به دوران هخامنشیان باز می‌گردد. وجود ایوان در کاخ‌های پاسارگاد و کاخ آپادانای تخت جمشید در دوره هخامنشیان، کاخ هترا در دوره اشکانی، کاخ سروستان و کاخ قلعه دختر در دوره ساسانی موکد این نکته است. بعد از اسلام نیز حضور این فضاها در معماری ایران از جمله در مسجد، مدرسه، خانه و غیره ادامه یافت (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۴). فضای نیمه باز یکی از انواع فضاهای معماری است که هم مکان استقرار است و هم می‌تواند مفصل بین فضاهای باز و بسته باشد و آن‌ها را از یکدیگر متمایز نماید.

نظام فعالیت ها	نظام رفتاری	بیان کالبدی
گپ زدن و چای خوردن	جمع کردن افراد به دور هم و تعامل بیشتر در روابط خویشاوندی و همسایگی	فضای نیمه باز ایوان در حریم نیمه عمومی خانه
خوابیدن	استفاده از هوای تازه قبل از خواب شبانه و استراحت در فضای نیمه باز عمومی خانه	فضای بهار خواب و ایوان در حریم خانه و مشرف به حیاط در عین حفظ دید مزاحم اطراف
بیدار شدن از خواب	سحرخیز بودن به امید شروع زندگی و در نتیجه رفتار صحیح و بهتر در انجام کار روزانه	جهت گیری فضای نیمه باز از سمت مشرق
بازی کودکان	احساس نزدیکی به طبیعت و تعامل با محیط بیرون	قرارگیری فضای نیمه باز در نقطه دید و مشرف به فضاهای عمومی

شناسی شاهد تنوعی از اصطلاحات در نام‌گذاری گونه‌های فضایی بوده‌ایم. به طور مثال؛ در ایران تنوع فضاهای نیمه باز بر اساس کیفیت آن‌ها با نام‌های ایوان، ایوانچه، تالار، صفه، مهتابی می‌باشد. در عراق شاهد فضاهای نیمه باز با عناوین؛ طارمه، طالار، لیوان و ایوانچی بوده‌ایم که هر کدام ویژگی خاص خود را داشته‌اند و حتی ممکن است این نام‌گذاری در گذر زمان تغییر یابد. در سوریه فضاهای نیمه باز عموماً با نام لیوان و در یمن اصطلاحات داروا، روشن و خارجه کاربرد داشته است. در دیگر کشورها هر یک واجد نام‌های خاص منطقه‌ای و محلی بوده است که در جدول زیر به تفصیل به نام‌گذاری فضاهای نیمه باز در برخی از این کشورهای و کارکرد آن‌ها اشاره شده است.

جدول شماره ۲: اصطلاحات فضاهای نیمه باز در معماری خانه‌ها در کشورهای مختلف اسلامی

نام منطقه	اصطلاح کاربردی	معادل انگلیسی	ترجمه تحت اللفظی	تعریف
ایران	ایوان	Iwan Eivan	ایوان	فضایی نیمه باز که معمولاً از سه طرف بسته و از یک طرف مشرف به فضای باز است.
	ایوانچه	Iwancheh	ایوانچه	ایوان کوچک.
	رواق	Ravagh	رواق	فضای نیم باز، طویل و تک لایه با ستون‌های متعدد که در کنار فضای باز قرار دارد و معمولاً از تکرار چهارطاقی‌های مشابه در یک راستا پدید می‌آید.
	تالار	Reception hall Talar	تالار	فضای بسته مرتفع و مجلل با دهانه وسیع و با قاعده مستطیل شکل. در خانه‌ها معمولاً ضلع بزرگ تالار مجاور حیاط قرار دارد.
	صفه	sofe	صفه	سکوئی وسیع در جلو یک جبهه از بنا و مشرف بر فضای باز. گاه به معنای ایوان نیز به کار می‌رود.
	مهتابی	mahtabi	مهتابی	فضای باز پس نشسته در جبهه‌ای از بنا، مانند ایوانی بدون سقف، که از سه طرف بسته و از یک طرف به فضای باز مشرف است.
عراق	طارمه	Tarma	تالار ستون دار	فضای نیمه باز یا تالار ستوندار که به صورت رواق مشترک میان حیاط و فضاهای بسته وجود دارد.
	طالار	Talar	تالار	فضایی از سه طرف بسته و از یک طرف باز و رو به حیاط.
	لیوان	Liwan	ایوان	فضایی نیمه باز که به واسطه وجود قوس نیم دایره در قسمت فوقانی از فضای نیمه باز طارمه متمایز می‌شود و فاقد ستون در مقابل خود بوده است.
	ایوانچی	Iwanchi	ایوانچه	ایوانی کوچک مقابل فضاهای بسته.
سوریه	الایوان (لیوان)	Iwan Liwan	ایوان	فضایی نیمه باز که از یک جهت دارای گشودگی به سمت حیاط است که غالباً در سطح تراز حیاط و یا در تراز ۱۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط می‌باشد. معمولاً این فضا پشت به آفتاب می‌باشد.
	الایوان (لیوان)	Iwan Liwan	ایوان	ایوان فرعی که در مقایسه با ایوان اصلی دارای ابعاد کوچکتر و در جبهه‌های مختلف حیاط قرار می‌گیرد.
	الایوان (لیوان)	Iwan Liwan	ایوان ستوندار	ایوان کم عمق و ستوندار در جلوی فضاهای بسته در طبقه همکف و یا اول.

خوانایی، تشخیص و تشخیص خانه، تمایز و در عین حال پیوستگی درون و بیرون می‌شود (محمودی، ۱۳۸۴: ۵۷). فضاهای نیمه باز در اقلیم‌های متفاوت در فصول گرم بسیار کاربرد دارد و عملکردهای فراوانی از جمله: غذا خوردن، خوابیدن در آن اتفاق می‌افتد همچنین باعث تعدیل هوای اتاق‌های پشت خود در فصول گرم می‌گردد و از لحاظ اقلیمی ارزش زیادی دارد (پیشین: ۵۷).

فضاهای نیمه باز در معماری خانه‌های اسلامی

مطالعه عناصر فضایی در شهرهای اسلامی بیانگر آن است که ساختار فضایی در بسیاری از این خانه‌ها مشترک بوده و همه خانه‌ها دارای فضاهای باز، نیمه باز و بسته می‌باشد اما در هر منطقه بسته به اقلیم، جغرافیا و فرهنگ؛ گونه‌های فضایی واجد ویژگی‌های خاص و متمایز بوده است. لذا به لحاظ واژه

نام منطقه	اصطلاح کاربردی	معادل انگلیسی	ترجمه تحت اللفظی	تعریف
یمن	داروا	Darwa	ایوان	فضاهای نیمه باز و مسقف در بالاترین طبقه خانه.
	روشن	rawshan	بالکن	بالکن پیش آمده ساخته شده از مشبک چوبی که شاخصه اصلی خانه‌های دریای سرخ است.
	خارجا	kharja	تراس	حیاط نیمه مسقف در خانه‌های آجری
مصر	التختبوش	Takhtabush	ایوان	نوعی ایوان در تراز همکف خانه که از یک طرف کاملاً به حیاط باز می‌شود و از طرف دیگر از طریق پنجره‌های مشبک چوبی به باغ پشتی خانه مشرف است. در برخی از نمونه‌ها این فضا واجد ستون‌هایی در جلو می‌باشد.
	روشان	Rawshan, Ro-shan, Rowshan	ایوان	فضای نیمه باز که با پنجره‌های مشبک پوشیده شده است.
عربستان	ایوان	Iwan	ایوان	فضایی نیمه باز.
	التختبوش	Takhtabush	ایوان	نوعی ایوان در سطح همکف که از یک طرف کاملاً به حیاط باز می‌شود و از طرف دیگر از طریق پنجره مشبک به باغ پشتی خانه. این نوع فضاها معمولاً در خانه اشراف می‌باشد.

مولفه‌های تاثیر گذار در طراحی فضاهای نیمه باز

مطالعه بر روی عناصر فضاهای نیمه باز در کشورهای اسلامی بیانگر آن است که این عناصر فضایی می‌تواند در ابعاد متفاوت مورد مطالعه قرار گیرد. در این میان می‌توان به ابعاد؛ مکانی، کالبدی، کارکردی و عملکردی، اقلیمی و زیبایی شناسی اشاره کرد. هر یک از این ابعاد واجد مولفه‌های مختلف بوده است. مثلاً از منظر بعد مکانی؛ موقعیت استقرار فضاهای نیمه باز، جهت گیری فضاها در مقابل نور خورشید در تابستان و زمستان، همجواری در رابطه بین فضاهای مجاور قابل مطالعه می‌باشد. از حیث بعد کالبدی هر یک از شاخصه‌های هندسه و شکل فضا، تراز ارتفاعی فضا، عمق فضا، محوریت فضا، چشم اندازهای فضایی و میزان گشودگی و غیره قابل اهمیت بوده است. از منظر بعد رفتاری؛ الگوهای زیستی در هر یک از فضاهای نیمه باز، عملکردها و رفتارهایی که در فضاها رخ می‌دهد، همچنین نوع رفتار فضا در ساعات مختلف شب و روز و جنس تعاملات موجود در فضا اهمیت ویژه‌ای داشته است. در حوزه آسایشی، شاخصه‌های مختلف جهت و کشیدگی فضا، نوع جهت گیری در مقابل نور خورشید، نوع تابش دریافت کننده، محافظت از تابش و نحوه حرکت و کوران باد در آن اهمیت داشته است. از منظر بعد زیبایی شناسی نیز نوع استفاده از مصالح و همنشینی آن‌ها با هم و همچنین نحوه بکارگیری جزئیات هنرمندانه در آن‌ها قابل مذاقه و مطالعه بوده است. این مولفه‌ها و شاخصه‌ها در تفکیک در جدول شماره ۳ معرفی شده است.

از آنجا که هدف این پژوهش گونه‌شناسی شکلی و استقراری فضاهای نیمه باز در خانه‌های اسلامی بوده است لذا برخی از این مولفه‌ها در شکل دهی به این ابعاد نقش موثرتری را داشته‌اند. در میان این مولفه‌های متعدد می‌توان مولفه‌های موقعیت استقرار، جهت یا راستای کشیدگی (نوع جهت گیری در مقابل نور خورشید)، تراز ارتفاعی، نوع رابطه با فضاهای همجوار، نوع رفتار در فضا در بازه‌های زمانی مختلف شبانه روز و جزئیات هنرمندانه تزئینات را می‌توان مولفه‌های شاخص در این پژوهش دانست که به تفصیل به بررسی آن‌ها پرداخته خواهد شد.

جدول شماره ۳: ابعاد و مولفه‌های مختلف تاثیر گذار در شکل گیری فضاهای نیمه باز

ابعاد	مولفه
بعد مکانی	موقعیت استقرار (جبهه تابستان نشین و یا زمستان نشین)
	همجواری دانه (در رابطه با فضاهای بسته و نیمه باز مجاور)
	مراتب دسترسی
	نوع رابطه با فضاهای همجوار (تشکل عملکردها)
	میزان و نوع رابطه با حیاط
بعد کالبدی	هندسه و شکل فضا
	میزان گشودگی‌ها
	تراز ارتفاعی کف
	عمق فضا
	تناسبات
بعد کارکردی- رفتاری	محسوریت فضا
	چشم انداز فضایی؛ وجود منظر و چشم انداز طبیعی
	کارکرد زیستی یا ارتباطی
	نوع عملکرد فضاهای مجاور
	نوع رفتار در فضا در بازه‌های زمانی مختلف شبانه روز
بعد آسایشی- اقلیمی	نوع و جنس تعاملات در فضا
	جهت یا راستای کشیدگی
	نوع جهت گیری در مقابل نور خورشید
	نوع تابش دریافت کننده
	محافظت از گرما و تابش
بعد زیبایی شناسی	استفاده از جریان هوا
	ایجاد تنوع در مصالح و رنگ بنا در نمای داخلی
	جزئیات هنرمندانه تزئینات

الگوی چند حیاطه بوده‌اند. در این خانه‌ها بخش اندرونی و بیرونی در دو حیاط مجزا تعریف شده و گاهی یک حیاط نیز به عرصه خدماتی اختصاص دارد. اما عمده خانه‌های دمشق به صورت تک حیاطه می‌باشد و تفکیک عرصه خصوصی و عمومی در دو طبقه مجزا از یک حیاط قرار داشته است. خانه‌های تک حیاطه نیز به دو صورت خانه با حیاط فاخر و خانه با حیاط ساده می‌باشد. خانه‌های تک حیاطه با الگوی حیاط فاخر غالباً واجد فضاهایی با ابعاد بزرگ و از سویی و فور تزئینات در بخش‌های سقف و کف است اما خانه‌های تک حیاطه ساده دارای حیاطی با ابعاد کوچک است. طبقه همکف در این خانه‌ها اختصاص به بخش مهمان و طبقه اول اختصاص به اهل خانه و زنان داشته و دسترسی آن عموماً از پلکان موجود در گوشه حیاط و نزدیک ورودی می‌باشد.

جدول شماره ۵: گونه‌شناسی خانه‌های دمشق

بخش محدودی از خانه‌های دمشق واجد این الگو می‌باشد.	خانه‌های چند حیاطه	
در میان خانه‌های تک حیاطه؛ بخش عمده خانه‌های اشراف در این دسته قرار داشته‌اند.	تک حیاطه فاخر	خانه‌های تک حیاطه
عمده خانه‌های دمشق دارای حیاط کوچک و معمولی می‌باشند.	تک حیاطه معمولی	

خانه‌های دمشقی از منظر تنوع فضایی بسیار محدود می‌باشند. در میان فضاهای مختلف این خانه‌ها می‌توان به سه اندامواره اصلی فضایی اشاره داشت. حیاط که از عنصر اصلی خانه‌های اسلامی می‌باشد عموماً متناسب با اقلیم منطقه و ضرورت حریمیت به صورت مرکزی می‌باشد. نشیمن‌های اصلی تابستانه و زمستانه در این خانه‌ها که به عنوان قاعه شناخته می‌شود و دارای تزئینات ویژه و خاص بوده است. یکی دیگر از اندام‌های مهم فضایی ایوان می‌باشد که دارای گشودگی وسیع به سمت حیاط بوده و یکی از الگوی زیستی مهم در خانه‌های دمشق به حساب می‌آید. جدول زیر به معرفی خانه‌های انتخابی و موقعیت فضاهای نیمه باز در آن‌ها پرداخته است.

جدول شماره ۶: معرفی خانه‌های انتخابی دمشق و فضاهای نیمه باز در آن

نام	ویژگی	نقشه‌های معماری	تصویر
خانه خالدالعظم	قدمت این بنا به اواخر قرن ۱۸ میلادی باز می‌گردد. این خانه به عنوان یکی از محدود خانه‌های دمشق است که دارای الگوی چند حیاط است. شاخص‌ترین ویژگی‌های این خانه وجود بیش از سه حیاط در خانه و به دنبال آن فضاهای متنوع نیمه باز در اطراف آن بوده است. فضاهای نیمه باز در این خانه به صورت گونه‌های متفاوت کشیده و عمیق در جبهه‌های جنوبی و شمالی حیاط سازماندهی شده‌اند.		
خانه یوسف عنبر	این خانه شامل چند حیاط می‌باشد. دو حیاط اصلی تقریباً با هندسه مربع شکل و بر خلاف دیگر خانه‌های دمشق، دارای نظم هندسی در باغچه و محوطه سازی حیاط بوده است. فضاهای بسته و نیمه باز در این خانه به صورت دو طبقه در اطراف حیاط سازماندهی شده است. فضاهای نیمه باز شامل ایوان‌هایی عمیق در برخی حیاط‌ها و از سویی ایوان‌های کم عمق و کشیده بوده است. در طبقات بالا ایوان‌ها نقش دسترسی به فضاهای مجاور را نیز داشته‌اند.		

جدول شماره ۴: مولفه‌های شاخص در طراحی فضاهای نیمه باز در معماری گذشته

موقعیت استقرار فضاهای نیمه باز در جبهه‌های مختلف حیاط و در نسبت با دیگر فضاهای خانه
جهت یا راستای کشیدگی فضا (نوع جهت‌گیری در مقابل نور خورشید)
تراز ارتفاعی کف در نسبت با فضاهای همجوار
نوع رابطه و تعامل با فضاهای همجوار
نوع رفتار خانواده در فضای نیمه باز در بازه‌های زمانی مختلف شبانه روز
نوع و میزان تزئینات هنرمندانه در فضاهای نیمه باز

معرفی محدوده پژوهش

هدف این پژوهش گونه‌شناسی فضاهای نیمه باز در معماری خانه‌های اسلامی در محدوده معماری خانه‌های دمشق و یزد می‌باشد. در ابتدا ۳۰ نمونه از خانه‌های یزد از دوره قاجار و ۳۰ نمونه از خانه‌های دمشق از دوره عثمانی انتخاب شده و بر اساس ۳۰ نمونه انتخابی گونه‌شناسی کلی بر روی خانه‌های این دو منطقه انجام شده است. در میان خانه‌های انتخابی اولیه از هر منطقه ۵ نمونه به صورت تصادفی انتخاب شده است. در ابتدا به معرفی مصادیق و سپس با بررسی و تحلیل فضاهای نیمه باز در مصادیق انتخابی به گونه‌شناسی فضای نیمه باز در هر منطقه پرداخته شده است. در ادامه با تحلیل گونه‌شناسی‌های فضاهای نیمه باز در یزد و دمشق بر اساس مولفه‌ها یا شاخص‌های فضاهای نیمه باز به تحلیل گونه اصلی فضاهای نیمه باز در این خانه‌ها پرداخته شده است.

معرفی خانه‌های دمشق

دمشق از جمله شهرهای مهم اسلامی در قرون گذشته می‌باشد که در دوره‌های مختلف تاریخی و به خصوص در دوره عثمانی (۱۹۱۸-۱۵۱۶ م) شاهد ظهور خانه‌های ارزشمندی در درون خود بوده است. این شهر دارای تابستان‌های گرم و خشک و زمستان‌های سرد و بارانی می‌باشد. طرح عمومی خانه‌های دمشقی بسیار نزدیک به هم بوده است. در معماری خانه‌های دمشقی سه بخش اندرونی، بیرونی و خدماتی وجود داشته است که توزیع آن‌ها در خانه‌های مختلف، متفاوت است. در میان خانه‌های دمشق تعداد معدودی از آن‌ها واجد

نام	ویژگی	نقشه‌های معماری	تصویر
خانه العقاد	این خانه در یکی از بازارهای قدیمی دمشق در نزدیکی بازار مدحت پاشا قرار دارد. با گذر از دالان و حیاطی کوچک، امکان ورود به حیاط اصلی فراهم می‌شود. این خانه دارای حیاطی بسیار باشکوه و اتاق و نشیمن‌های بزرگ در اطراف خود بوده است. فضاهای نیمه باز و بسته در اطراف حیاط اصلی به گونه‌ای بسیار زیبا سازماندهی شده است. ایوان اصلی خانه نسبتاً عمیق و در جبهه جنوبی خانه قرار دارد. سقف و کف ایوان دارای تزئینات خاص بوده است.		
خانه البقاعی	این خانه جزء محدود خانه‌های تک حیاطه و فاخر در بافت قدیم دمشق می‌باشد که دارای حیاطی با هندسه تقریباً مربع شکل است. ایوان اصلی در جبهه جنوبی دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال می‌باشد و تقریباً در محور اصلی حیاط قرار گرفته است. عمده فضاهای طبقه همکف به نشیمن‌های اصلی تابستانه و زمستانه اختصاص یافته و فضاهای طبقه اول برای مهمانان و اهل خانه بوده است. ایوانی کوچک‌تر نیز در جبهه شرقی این خانه در مجاورت فضاهای نشیمن اصلی قرار گرفته است.		
خانه جدی	خانه جدی نمونه‌ای از خانه‌های دمشق با الگوی تک حیاطه و نسبتاً معمولی می‌باشد. وجه تمایز این خانه نسبت به خانه‌های تک حیاط دیگر، وجود ابعاد کوچک حیاط نسبت به نمونه‌های مشابه و تعدد محدود فضاها در اطراف حیاط می‌باشد. مهم‌ترین فضاهای اصلی این خانه فضای قاعه یا نشیمن اصلی خانه و فضای ایوان مقابل آن است. ایوان با ابعاد نسبتاً بزرگ در جبهه جنوبی و پشت به آفتاب بوده است که فضای سایه داری را در تابستان برای ساکنین فراهم می‌آورد.		

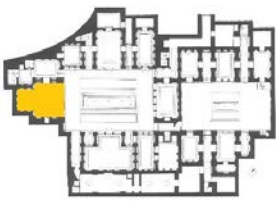

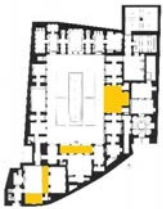
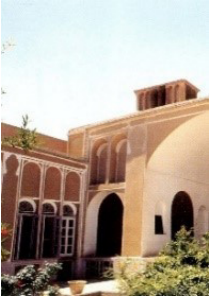
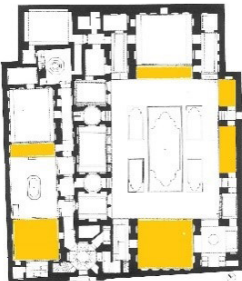
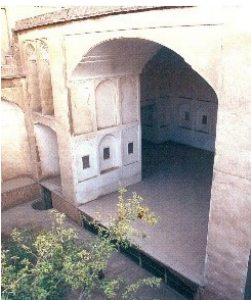

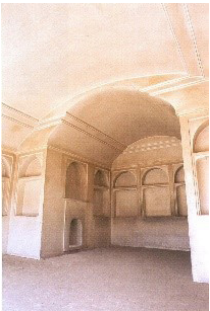
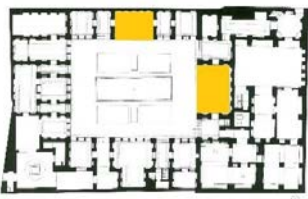
مأخذ نقشه‌ها: کبریت: ۲۰۰۳؛ مأخذ تصاویر: نگارندگان

معرفی و گونه‌شناسی خانه‌های یزد

یزد به دلیل قرارگیری در بستر کویری، عموماً دارای تابستان‌های گرم و خشک و زمستان‌های سرد می‌باشد. خانه‌های مورد مطالعه در این پژوهش متعلق به دوره قاجار یزد است. این خانه‌ها در همسازی کامل با اقلیم، می‌کوشد تا با ایجاد حیاط‌های عمیق و پرسایه و در آمیختن و اتصال فضاهای زندگی با فضاهای باز و بخصوص با اهمیت دادن به فضاهای نیمه باز در خانه، محیط مناسبی را برای زندگی در کویر برای ساکنان خانه‌ها فراهم آورند (حاجی قاسمی، ۱۳۸۳: ۸). در بیان گونه‌شناسی کلی خانه‌های یزد می‌توان به خانه‌های چند حیاطه و خانه‌های تک حیاطه اشاره داشت. توزیع فضاها در خانه‌های این منطقه عمدتاً در سطح بوده است و خانه‌های اشراف معمولاً به صورت دو یا چند حیاطه بوده و بخش اندرونی و بیرونی از طریق تفکیک حیاط‌ها از یکدیگر مجزا می‌شوند. دیگر خانه‌های به صورت تک حیاطه می‌باشند که بر اساس سطح اقتصادی صاحب‌خانه حیاط‌ها در آن به صورت فاخر و معمولی می‌باشند.

فضاهای تشکیل دهنده خانه‌های یزد دارای تنوع نسبتاً زیادی

بوده است. فضاهایی مانند ایوان، تالار، سه دری، پنج دری، کفش کن، هشتی در ترکیبات گوناگون فضاهای این خانه‌ها وجود داشته است. در این خانه‌ها حیاط عنصر اصلی پیوند دهنده فضاهای خانه می‌باشد و فضاهای بسته و نیمه باز اطراف آن حلقه زده و به حیاط معنا می‌بخشند. فضاهای نیمه باز در خانه‌های یزد عموماً به عنوان یکی از فضاهای عملکردی اصلی بخصوص در تابستان می‌باشند. در تابستان و بهار به عنوان فضایی برای نشستن و استراحت و بعضاً خواب شبانه، همچنین پذیرایی از مهمانان و صرف شام و صبحانه استفاده می‌شود. ایوان‌ها اغلب وسیع و مرتفع بوده‌اند و در میان سایر فضاها شخصیت ممتازی داشته‌اند. بهره‌گیری از چشم انداز درختان، آسمان و آب از ویژگی‌های برجسته فضاهای نیمه باز در خانه‌های یزد می‌باشد. این خانه واجد تنوع مناسبی در فضاهای نیمه باز می‌باشد که هر یک با توجه به مکانیابی در میان دیگر فضاهای باز و بسته، ابعاد و اندازه، تناسب و میزان محصوریت نام‌های متفاوتی را از جمله تالار، رواق، صنفه، مهتابی به خود گرفته‌اند.

تصویر	نقشه‌های معماری	ویژگی	نام
		این بنا متعلق به اواخر دوره قاجار می‌باشد. خانه وسیع شامل دو بخش مختلف است که هر بخش حیاطی در میان دارد. این دو حیاط در یک راستا و در جهت شمال شرقی - جنوب غربی استقرار یافته‌اند. فضاهای نیمه باز در حیاط اصلی این خانه دارای ابعادی بزرگ و دارای الگوی شکم دریده می‌باشد. حیاط کوچکتر دارای فضای نیمه باز نبوده و عمدتاً فضاهای بسته حیاط را احاطه کرده است.	خانه گرامی
		بر طبق گزارش‌های موجود در سازمان میراث فرهنگی کشور، قسمت‌های مختلف این خانه در اوایل، اواسط و اواخر دوره قاجار و بخشی از آن در دوره پهلوی ساخته شده است. بنا دارای یک حیاط میانی وسیع و سه حیاط خلوت است. فضاهای نیمه باز در حیاط اصلی این خانه با دو گونه متفاوت عمیق و ستون‌دار می‌باشد. حیاط فرعی نیز واجد دو گونه متفاوت فضایی نیمه باز است.	خانه اخوان سیگاری
		بانی این خانه حاج عبدالرسول، جد خاندان رسولیان یزد است. این خانه به دو بخش تفکیک شده است. حیاط بزرگ کانون بخش اصلی و حیاط کوچک غربی، مرکز بخش کوچک تر خانه بوده است. حیاط اصلی دارای ایوانی عمیق در جبهه جنوب غربی و ایوان‌هایی کم عمق در جداره‌های جنوب شرقی و شمال شرقی است. حیاط کوچک نیز یک ایوان عمیق و یک ایوان کم عمق در دو جهت جنوب غربی و شمال شرقی داشته است.	خانه رسولیان
		خانه اردکانیان در حدود صد و چهل سال پیش به همت آخوند ملاعلی اردکانی و برادر او ساخته شد. این خانه نیز از دو بخش با دو حیاط مجزا تشکیل شده که هر دو حیاط مستطیل شکل می‌باشد. هر دو حیاط، دارای فضاهای نیمه باز با ابعاد بزرگ و هندسه چلیپایی در جبهه سایه گیر خانه بوده است. ایوان‌های کم عمق نیز در دیگر جبهه‌های این دو حیاط وجود داشته است.	خانه اردکانیان
		بخش اعظم این خانه را حیاط اصلی و فضاهای بسته و نیم باز اطراف آن تشکیل می‌دهد. حیاط اصلی خانه مستطیل شکل است و در امتداد شمال شرقی - جنوب غربی قرار دارد. ایوان‌های اصلی در دو جبهه جنوب غربی و جنوب شرقی حیاط قرار گرفته است که دارای هندسه مستطیل و هر دو دارای عمق نسبتاً مناسبی می‌باشد.	خانه مشکیان

مأخذ نقشه‌ها و تصاویر: حاجی قاسمی، ۱۳۸۳

فضاهای ضروری در خانه‌های دمشق می‌باشد. ب: این فضاهای نیمه باز به صورت ایوانی فرعی و در جانب نشیمن‌های اصلی قرار گرفته است. ایوانی از سه طرف بسته و از یک طرف باز می‌باشد. اما در قیاس با ایوان اصلی، دارای ابعاد کوچکتر می‌باشد و در جبهه‌های متفاوت خانه به صورت متغیر قرار دارد. ج: ایوان کم عمق و ستون‌دار که عموماً در خانه‌های متعلق به اواخر دوره عثمانی می‌توان شاهد بود. به صورت کشیده در مقابل فضاهای نشیمن اصلی قرار می‌گیرند و یا به صورت رواق‌های حرکتی در طبقه اول خانه‌ها قرار دارد.

تحلیل داده‌ها

گونه‌شناسی فضاهای نیمه باز در خانه‌های دمشق

مطالعه فضاهای نیمه باز در خانه‌های دمشق بیانگر آن است که در این خانه‌ها گونه‌های متفاوتی از فضاهای نیمه باز وجود داشته است. گرچه این فضاها به لحاظ ابعاد، اندازه و تناسب متفاوت هستند اما می‌توان آن‌ها را در سه دسته قرار داد. الف: این گونه فضاهای نیمه باز به صورت ایوان در جبهه جنوبی خانه و واجد گشودگی وسیع به سمت حیاط است. غالباً در سطح تراز حیاط و یا دارای ارتفاع ۱۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط می‌باشد. این ایوان مهمترین فضای نیمه باز در خانه‌های دمشق می‌باشد و از

جدول شماره ۸: گونه‌شناسی فضاهای نیمه باز در خانه‌های دمشق

تعریف	خانه خالدالعظم	خانه یوسف عنبر	خانه العقاد	خانه البقاعی	خانه جدی
این ایوان مهمترین فضای نیمه باز در خانه‌های دمشق می‌باشد و در جبهه جنوبی حیاط و دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال می‌باشد. بنابر اهمیت و شخصیت خانه، تناسب آن متفاوت بوده است. این فضا عموماً سایه گیر و مورد استفاده در فصول گرم می‌باشد.					
این ایوان به صورت فرعی و در جبهه‌های مختلف حیاط قرار گرفته است. تناسب آن متفاوت با ایوان اصلی و معمولاً بسیار کوچکتر می‌باشد و لزوماً در همه خانه‌ها وجود ندارد.	-		-		-
ایوان کم عمق و ستون‌دار که عموماً در خانه‌های متعلق به اواخر دوره عثمانی می‌توان شاهد بود. معمولاً کم عمق و به صورت حرکتی می‌باشد. در برخی از خانه‌ها این گونه فضایی وجود داشته است.			-	-	-

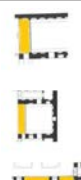

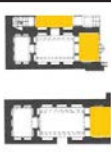

ب: این گونه از ایوان‌ها کم عمق و معمولاً در جبهه‌های مختلف حیاط، در مقابل اتاق‌های ارسی و یا در جبهه‌هایی که دریافت کننده نور غرب می‌باشند قرار دارد. معمولاً به دلیل عمق کم ایوان، امکان زیست و فعالیت جمعی در آن وجود دارد. ج: این ایوان‌ها معمولاً دارای عمق کمتر و ابعاد کوچکتری به نسبت ایوان‌های اصلی خانه بوده‌اند و به صورت فضاهای نیمه باز خصوصی در مقابل اتاق‌های دو دری و سه دری قرار دارند. د: این فضاهای نیمه باز به صورت ستون‌دار و معمولاً دارای عمق کم می‌باشند که در مقابل نشیمن یا اتاق‌های مهم خانه قرار گرفته است. این فضاها عموماً در اواخر دوره قاجار و دوره‌های متاخرتر به بنا اضافه شده است.

گونه‌شناسی فضاهای نیمه باز در خانه‌های یزد

اما مطالعه فضاهای نیمه باز در خانه‌های یزد بیانگر تکثر و تنوع زیاد در این گونه فضاها بوده است. این مطالعه بیانگر چهار گونه فضاهای نیمه باز در خانه‌های یزد می‌باشد. الف: فضاهای نیمه باز که معمولاً از سه طرف بسته و از یک طرف مشرف به فضای باز است. عموماً در جبهه جنوب غربی حیاط و به عنوان فضای تابستان نشین کاربرد داشته است. در خانه‌های اشراف می‌توان شاهد تعدد آن‌ها در جبهه‌های دیگر حیاط نیز بود. با توجه به اهمیت این گونه از فضاهای نیمه باز، هندسه این فضاها علاوه بر مستطیل به صورت چلیپایی و یا شکم دریده نیز بوده است. به لحاظ کد ارتفاعی در ارتفاع ۸۰-۱۰۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط می‌باشد.

جدول شماره ۹: گونه‌شناسی فضاهای نیمه باز در خانه‌های یزد

تعریف	خانه گرامی	خانه اخوان سیگاری	خانه رسولیان	خانه اردکانیان	خانه مشکیان
فضایی نیمه باز که معمولاً از سه طرف بسته و از یک طرف مشرف به فضای باز است. این فضا نسبتاً مرتفع می‌باشد. هندسه آن‌ها بعضاً مستطیل و یا دارای هندسه‌های چلیپایی بوده است.					

تاریخ	تعریف	خانه گرمی	خانه اخوان سیکاری	خانه رسولیان	خانه اردکانیان	خانه مشکیان
ایوان کم عمق	این گونه از ایوان‌ها کم عمق و معمولا در جبهه‌های مختلف حیاط، در مقابل اتاق‌های ارسی و یا در جبهه‌هایی از حیاط که دریافت کننده نور غرب می‌باشند قرار دارد. به دلیل عمق کم ایوان، امکان زیست و فعالیت جمعی در آن وجود ندارد.	-				-
ایوان چیده	ایوان‌های کوچک در مقابل اتاق‌های دو دری و سه دری.	-	-	-		-
رواق (ایوان ستون دار)	فضای نیمه باز عقب نشسته در جبهه‌ای از بنا، مانند ایوانی بدون سقف، که از سه طرف بسته و از یک طرف به فضای باز مشرف است.	-		-	-	-

طراحی در گونه‌های متفاوت آن‌ها پرداخته شده تا از قبل آن بتوان به شناخت گونه اصلی در این دو منطقه دست یافت. جداول ۱۰ و ۱۱ مبتنی بر تحلیل گونه‌های فضایی نیمه باز در دمشق و یزد می‌باشد.
در جدول شماره ۱۱ گونه‌های فضاهای نیمه باز در یزد بر اساس مولفه‌های مزبور مورد تحلیل قرار گرفته است.

نتایج حاصل از تحلیل گونه‌های فضایی نیمه باز در خانه‌های دمشق و یزد

مطالعه فضاهای نیمه باز در خانه‌های دمشق و یزد بیانگر تنوعی از گونه‌های فضایی نیمه باز در این خانه‌ها بوده است. خانه‌های دمشق واجد سه گونه فضایی و خانه‌های یزد دارای چهار گونه فضایی بوده است که هر گونه واجد ویژگی‌های متمایز بوده است. از آنجا که تکرار فضاهای نیمه باز در نمونه‌های مورد مطالعه قابل ملاحظه بوده است لذا به شناخت شاخصه‌ها و مولفه‌های

جدول شماره ۱۰: تحلیل گونه‌های فضایی نیمه باز در دمشق بر اساس مولفه‌های شکلی و استقراری

ایوان اصلی	ایوان فرعی	ایوان ستون‌دار	مولفه‌های طراحی فضاهای نیمه باز
موقعیت استقرار در جبهه جنوبی حیاط دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال.	موقعیت این ایوان در جبهه‌های مختلف حیاط در کنار فضاهای بسته می‌باشد.	به نسبت ایوان‌های معمول خانه‌های عثمانی کم عمق و مقابل فضاهای بسته در طبقه همکف و یا طبقه اول قرار می‌گیرد.	موقعیت استقرار
کشیدگی شمالی - جنوبی دریافت کننده نور شمال	کشیدگی شمالی - جنوبی و یا شرقی غربی و بر اساس موقعیت قرارگیری دریافت کننده نورهای مختلف.	عموما کشیدگی شرقی - غربی و دریافت کننده نور جنوب.	جهت یا راستای کشیدگی
معمولا در تراز ارتفاعی همکف و یا با اختلاف ارتفاع ۵-۱۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط	معمولا در تراز ارتفاعی همکف و یا با اختلاف ارتفاع ۵-۱۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط	فضاها در طبقه همکف همتراز با حیاط و در طبقه اول در تراز اتاق‌های طبقه بالا قرار دارد.	تراز ارتفاعی کف
عموما در دو سوی این ایوانها، فضاهای بسته قاعه یا نشیمن‌های اصلی خانه قرار گرفته است که به لحاظ عملکردی بعضا واجد گشودگی به سمت ایوان بوده است.	عموما پنجره‌های اتاق‌های مجاور به فضای ایوان باز شده و رابطه مستقیم عملکردی با آن دارد.	عموما با عنوان پیش فضا و فضای رابط برای فضاهای اصلی پشتی عمل می‌کند.	نوع رابطه با فضاهای همجوار
بیشتر فعالیت‌های اصلی خانه بخصوص در فصل تابستان که شامل نشستن، گپ زدن، جمع شدن با مهمانان، غذا خوردن و بعضا استراحت و خوابیدن در این ایوان‌ها انجام می‌شود.	در مواردی به عنوان فضای رابط نشیمن‌های اصلی با حیاط عمل می‌کند و در مواردی به عنوان فضای زیستی و نشستن و استراحت‌های روزانه استفاده می‌شود.	به عنوان فضای رابط عمل کرده و در مواردی که در طبقه دوم قرار دارد و عمق نسبتا مناسبی نیز داشته است به عنوان فضایی برای نشستن با چشم انداز به طبیعت حیاط عمل می‌کند.	نوع رفتار در فضا در بازه‌های زمانی مختلف شبانه روز - کاربری فضا
عموما کف و جداره دارای تزئینات سنگ کاری و سقف دارای تزئینات چوبی بوده است.	به نسبت ایوان‌های دیگر معمولا واجد تزئینات کمتری بوده است.	ستونها عمدتا سنگی و بعضا چوبی بوده است و در زیر رواقها تزئینات متفاوت سنگی وجود داشته است.	جزئیات هنرمندانه تزئینات

ایوان (تالار)	ایوان کم عمق	ایوانچه	رواق (ایوان ستون دار)
موقعیت استقرار جنوب غربی حیاط	استقرار در جبهه جنوب شرقی و یا شمال شرقی حیاط	استقرار در جبهه جنوب غربی و مقابل اتاقهای تابستان نشین	در جبهه جنوب غربی و مقابل اتاقهای اصلی تابستان نشین
کشیدگی در راستای شمال غربی - جنوب شرقی	کشیدگی در راستای شمال غربی - جنوب شرقی و یا در راستای شمال شرقی - جنوب غربی	کشیدگی در راستای شمال غربی - جنوب شرقی	کشیدگی در راستای شمال غربی - جنوب شرقی
تراز ارتفاعی کف بالاتر از کف حیاط ۹۰-۱۰۰ سانتی متر	۹۰-۱۰۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط	بسته به قرارگیری در مقابل فضاهای طبقه همکف و یا اول، تراز ارتفاعی متفاوت است.	۹۰-۱۰۰ سانتی متر بالاتر از کف حیاط
در ارتباط مستقیم با دالان و پستوهای مجاور می‌باشد.	در صورت وجود اتاق‌هایی در همنشینی با آن، با این فضاها در ارتباط است.	ارتباط با اتاق سه دری مجاور	ارتباط با اتاق اصلی در مجاورت
فضای زیست مناسب بخصوص در صبح و عصر تابستان	اجتماع کمتر خانواده در این فضاها و استفاده به عنوان فضای خلوت	فضای خلوت برای اتاق و محل نشستن و تماشای طبیعت در ترازهای مختلف	فضای رابط ورودی و بعضا دارای عملکردهای مختلف نشستن و تعامل
تزئینات ساده گچ کاری	تزئینات ساده گچ کاری	تزئینات ساده گچ کاری	تزئینات آجر کاری

مولفه‌های طراحی فضاهای نیمه باز:

استخراج و تحلیل گونه اصلی ایوان در خانه‌های دمشق و یزد

مطالعه گونه‌های متفاوت فضاهای نیمه باز در خانه‌های دمشق و یزد بیان کننده وجوه اشتراک و افتراقات در این گونه‌های فضایی بوده است. بررسی‌ها نشان از یک گونه فضایی نسبتا مشابه در این دو منطقه دارد. وجود یک گونه اصلی مشترک در هر دو منطقه بیان کننده آن است که در همه خانه‌ها ضرورت وجود یک فضای نیمه باز اصلی وجود داشته است. این عنصر فضایی در خانه‌های یزد به عنوان تالار و در خانه‌های دمشق به عنوان لیوان شناخته می‌شود و مهمترین عملکردهای فضاهای نیمه باز را در خانه‌ها به عهده داشته است. بررسی و شناخت گونه اصلی ایوان بیانگر آن است که این دو منطقه با وجود تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی اما به دلیل اشتراکات اقلیمی و دینی واجد گونه‌های فضایی بسیار مشابه بخصوص در ناحیه فضاهای نیمه باز بوده اند.

این گونه فضایی ایوان دارای ابعاد و تناسبات بزرگتر و موقعیت استقرار ویژه و خاص تری نسبت به دیگر فضاهای نیمه باز در دو منطقه بوده است. عموما در بخش تابستان نشین قرار داشته است و دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال و دارای امکان سایه‌گیری بسیار بوده است. این فضاها از هم‌تراز شدن با کف حیاط تا بالا رفتن و ارتفاع گرفتن تا تراز یک طبقه پیش می‌رود. در برخی از خانه‌ها این فضاها به صورت مستقل عمل می‌نمایند و در برخی دیگر در همنشینی با فضاهای بسته و اتاق‌های اطراف است که معنا می‌یابند. نوع رفتار در فضاها نیز بسته به موقعیت و تناسبات فضاهای نیمه باز؛ از جمع‌های خانوادگی و حضور مهمان در بعد از ظهرهای گرم تابستان تا جمع شدن خانواده در صبح بهاری به دور هم بر روی تالار را شامل می‌شود.

جدول شماره ۱۲: الگوهای سازماندهی فضاهای ایوان اصلی در خانه‌های دمشق و یزد

الگوهای مختلف حیاط	راستای کشیدگی حیاط	راستای کشیدگی ایوان	موقعیت	موقعیت ایوان اصلی خانه در جبهه جنوبی
حیاط مستطیل	کشیدگی شرقی - غربی	عموما کشیدگی شمالی - جنوبی	جبهه جنوبی	
حیاط مربع	کشیدگی شرقی - غربی و شمالی - جنوبی	عموما کشیدگی شمالی - جنوبی	جبهه جنوبی	

خانه‌های دمشق

موقعیت ایوان اصلی خانه در جبهه جنوبی	موقعیت	راستای کشیدگی ایوان	راستای کشیدگی حیاط	الگوهای مختلف حیاط	
	جبهه جنوبی	عموما کشیدگی شمالی - جنوبی	کشیدگی شمالی - جنوبی	حیاط مستطیل	خانه‌های دمشق
	جبهه جنوبی	عموما کشیدگی شمالی - جنوبی	کشیدگی در راستاهای مختلف شرقی - غربی و یا شمالی - جنوبی	حیاط غیر هندسی	
ایوان اصلی در الگوهای مختلف حیاط، در جبهه جنوبی قرار داشته اما لزوما در محور حیاط نمی باشد و در نمونه‌های مختلف متغیر است.					
	جبهه جنوب	کشیدگی شمال غربی - جنوب شرقی و بعضا جنوب شرقی	کشیدگی شمال شرقی - جنوب غربی	حیاط مستطیل	خانه‌های یزد
ایوان در الگوهای مختلف حیاط، در جبهه جنوب غربی و بعضا جنوب شرقی قرار داشته و عموما در محور حیاط قرار دارد.					

جدول شماره ۱۳: ابعاد و مولفه‌های مختلف تاثیر گذار در شکل‌گیری فضاهای نیمه باز در ایوان‌های اصلی خانه‌های دمشق و یزد

ایوان اصلی در خانه‌های یزد	ایوان اصلی در خانه‌های دمشق	مولفه
قرارگیری در جبهه تابستان نشین و دریافت کننده نور شمال و شمال شرقی (در ابتدای صبح)	قرارگیری در جبهه تابستان نشین و دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال	موقعیت استقرار
عموما ایوان از جبهه شمال شرقی رو به حیاط و از جبهه جنوب غربی معمولا بسته می‌باشد. از دو جبهه شمال غربی و جنوب شرقی رو با دالان و راهروهای دسترسی یا برخی فضاهای جانبی و خدماتی وابسته به فضاهای تابستان نشین می‌باشد.	ایوان از جبهه شمالی رو به حیاط، از جبهه جنوبی معمولا بسته و از دو جبهه شرقی و غربی رو به دو فضای بسته است. دو فضای بسته به نام قاعه به صورت زوج در دو سوی آن قرار دارد. این سه عنصر فضایی نیمه باز و بسته بخصوص در فصل تابستان به صورت یکپارچه عمل می‌نمایند.	همجواری دانه (در رابطه با فضاهای بسته و نیمه باز مجاور)
معمولا دارای اختلاف ارتفاع ۸۰ سانتی متر نسبت به کف حیاط بوده است و از دالان دو طرف به واسطه پلکان، امکان دسترسی به آن وجود دارد.	به دلیل هم سطح بودن با تراز حیاط و یا اختلاف سطح ۱۰-۱۵ سانتی متر از کف حیاط، امکان دسترسی مستقیم از سطح حیاط به داخل آن وجود دارد.	مراتب دسترسی
هندسه فضا معمولا مستطیل شکل و دارای کشیدگی در راستای شمال غربی - جنوب شرقی بوده است.	عموما دارای هندسه مستطیل یا کشیدگی شمالی جنوبی می‌باشد. در موارد نادری کشیدگی به صورت شرقی غربی بوده است.	هندسه و شکل فضا
از جبهه شمال شرقی رو به حیاط و از دو جبهه شمال غربی و جنوب شرقی دارای گشودگی‌هایی جهت دسترسی به تالار و بعضا فضاهای خدماتی مجاور آن است.	از جبهه شمالی رو به حیاط و از دو جبهه شرقی و غربی با گشودگی درب، امکان دسترسی به اتاق‌های طرفین را فراهم می‌آورد.	میزان گشودگی‌ها
ابعاد و تناسب بسته به نوع معماری خانه متغیر است. اما عموما به عنوان فضای درشت دانه با تناسب ارتفاعی کشیده بطوریکه ارتفاع آن به صورت دو طبقه می‌باشد.	ابعاد و تناسب متغیر است. اما عموما به عنوان فضای درشت دانه با تناسب ارتفاعی کشیده بطوریکه ارتفاع آن به صورت دو طبقه می‌باشد.	تناسبات
تنها دارای چشم انداز فضایی به سمت حیاط می‌باشد.	تنها دارای چشم انداز فضایی به سمت حیاط می‌باشد.	چشم انداز فضایی
محل حضور و جمع شدن اعضاء اصلی خانواده در عصر و ابتدای شب. فضایی برای خواب شبانه در ابتدای فصل گرما.	بخشی از عرصه بیرونی خانه و محل حضور مهمانان و مردان غریبه در تابستان. در زمستان به عنوان فضای واسطه برای دسترسی به فضاهای قاعه در طرفین فضای ایوان. محل حضور و جمع شدن مهمانان زن در زمان عدم حضور مردان خانواده.	کارکرد زیستی یا ارتباطی

مؤلفه	ایوان اصلی در خانه‌های دمشق	ایوان اصلی در خانه‌های یزد
نوع رفتار در فضا در بازه‌های زمانی مختلف شبانه روز	محل خواب شبانه، محل خوردن صبحانه در جمع خانواده، محل خوردن نهار و عصرانه و شام. شب بیداری تا پاسی از شب (بر طبق سنت عربها)	بعضا محل خواب شبانه، محل خوردن صبحانه در جمع خانواده، محل خوردن عصرانه و شام.
نوع و جنس تعاملات در فضا	محل تعاملات و حضور اعضاء خانواده و در زمان حضور مهمانان، محل حضور و گفتگو و شب نشینی مردان و افراد غریبه تا پاسی از شب در تابستان.	محل تعاملات و حضور اعضاء خانواده و در زمان حضور مهمانان، محل حضور و گفتگوی عصر گاهی.
جهت یا راستای کشیدگی	کشیدگی عموما در راستای شمالی - جنوبی و نسبتا عمیق می‌باشد.	کشیدگی عموما در راستای شمال غربی - جنوب شرقی.
نوع جهت‌گیری در مقابل نور خورشید	پشت به آفتاب می‌باشد و معمولا فضایی سایه‌دار بوده است. دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال	پشت به آفتاب می‌باشد و معمولا فضایی سایه‌دار بوده است. دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال و شمال شرق
استفاده از جریان هوا	استفاده از جهت کوران باد شمال غربی در مشربیه‌ها و حرکت به سمت ایوان	در صورت وجود بادگیر در اطراف تالار امکان حرکت و کوران باد خنک به داخل.

ستون‌دار تغییر شکل داده‌اند. این گونه‌های فضایی به لحاظ موقعیت استقرار، عمق و تناسب فضایی و رابطه با فضاهای باز و بسته اطراف تفاوت‌هایی با یکدیگر داشته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد این دو منطقه با وجود تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی اما به دلیل اشتراکات اقلیمی و دینی واجد گونه‌های فضایی بسیار شبیه به لحاظ کارکردی و رفتاری در فضاهای نیمه باز بوده‌اند. مطالعه دقیق تنوعی از گونه‌های فرعی ایوان اصلی را به خصوص در منطقه دمشق نشان می‌دهد. بررسی اشتراکات و افتراقات در بسترهای اقلیمی و جغرافیایی و به دنبال آن اشتراکات و افتراقات در گونه‌های فضایی به دست آمده می‌تواند تاثیر فرهنگ بومی را در ظهور کالدهای مختلف بیان کند.

جدول شماره ۱۵: اشتراکات اقلیمی، فرهنگی و رفتاری در ظهور گونه‌های مشترک فضایی (نیمه باز) در خانه‌های یزد و دمشق

ویژگی‌ها	اشتراکات و افتراقات
شدت تابش و گرما در تابستان	اشتراکات اقلیمی
ضرورت توجه به فضاهای تابستان نشین	
اندیشه دینی مشترک (مسلمان)	اشتراکات فرهنگی
توجه به بحث حرایم و نیاز به عرصه نیمه باز خصوصی برای خانواده و مهمان	
محلی برای جمع شدن خانواده در سایه تابستان محلی برای صبحانه خوردن و عصرانه و حتی خواب شبانه	اشتراکات رفتاری
تک ایوان با تناسب بزرگ و عمیق	اشتراکات معماری - فضایی
استقرار در جبهه جنوب و جنوب غربی حیاط (رو به شمال و پشت به نور جنوب)	
وجود جلوه‌های متفاوت در ظهور کالبدی	افتراقات معماری

ایوان اصلی در خانه‌های یزد معمولا در جبهه جنوب شرقی و دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال و در ابتدای صبح شمال شرق می‌باشد اما دارای تنوع زیادی در گونه فرعی نبوده است. اگر چه به لحاظ شکلی و هندسی عمدتا به صورت مستطیل و بعضا به صورت چلیپایی و شکم دریده بوده است. اما گونه ایوان اصلی در خانه‌های دمشق علیرغم هندسه و جهت کشیدگی متفاوت حیاط، غالبا در جبهه جنوبی و دریافت کننده نور غیر مستقیم شمال بوده است. اما تنها تغییر آن در موقعیت قرارگیری در جبهه جنوبی بوده است و بعضا در محور اصلی حیاط و بعضا بنا بر ضرورت در گوشه این جبهه قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

گونه‌شناسی به عنوان یکی از موضوعات مهم قلمداد می‌شود که سعی در شناخت روش‌های کاربردی جهت دستیابی به عناصر فضایی گذشته دارد. معماری بومی گنجینه‌ای غنی از الگوهای فضایی است که توانسته در طول زمان در انطباق با بسترهای فرهنگی و طبیعی پرورش یابد. گونه‌های فضایی نیمه باز اهمیت بسیاری در سازماندهی فضاهای خانه و همچنین نظام بخشیدن به سازماندهی رفتاری و فعالیت‌ها در آن ایفا می‌نماید. وجود اشتراکات و افتراقات رفتارها در فرهنگ‌های مختلف منجر به ظهور کالدها و فضاهای معماری یکسان و بعضا متفاوت شده است. تعدد گونه‌های متفاوت فضاهای نیمه باز بیان کننده تفاوت در اشکال این گونه‌ها بوده است. بررسی و تحلیل گونه‌شناسی فضایی نیمه باز در خانه‌های دمشق و یزد بیانگر آن است که در همه خانه‌های دمشق یک عنصر فضایی به نام ایوان (لیوان) و در همه خانه‌های یزد یک عنصر فضایی به نام تالار وجود داشته است. اما با گذر زمان و تکامل معماری، ضرورت نیاز به فضاهای نیمه باز با اشکال متفاوت در معماری مطرح گردید و گونه‌های متفاوت فضاهای نیمه باز، از جمله ایوان‌های ستون‌دار شکل گرفت و در برخی از خانه‌ها بوجود آمد. یافته‌ها بیانگر آن است که گونه‌های ایوان در مناطق مورد مطالعه از وجه کارکردی به وجه زیبایی شناسی در حال تغییر بوده است. گونه‌هایی که واجد عمق زیاد و جهت‌گیری مناسبی بوده‌اند به گونه‌های نمادین و

۱. حاجی قاسمی، کامبیز (۱۳۸۳)، گنجنامه آثار تاریخی - خانه‌های سنتی یزد، نشر روزنه، تهران.
۲. حائری، محمدرضا (۱۳۷۴)، پژوهشی درباره کاربرد اصول معماری خانه‌های سنتی؛ تاریخی در طراحی مسکن امروزی، ج ۱ و ۳، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
۳. حائری، محمدرضا (۱۳۸۸)، خانه، فرهنگ، طبیعت، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی، تهران.
۴. رمضانپور، مهرانا؛ علی شرقی و جمال الدین مهدی‌نژاد (۱۳۹۸)، «ارزیابی مسکن معاصر در ایران با معیارهای اسلامی ایرانی»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۳۵، ۱۸-۵.
۵. زرکش، افسانه (۱۳۹۰)، «مفهوم فضای نیمه باز در معماری»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۵۵، ۱۰۱-۹۲.
۶. ضرغام فرد، مسلم؛ ابوالفضل مشکینی؛ احمد پوراحمد و بنیامینو مورگانتی (۱۳۹۸)، «تدقیق نماگرهای مسکن از دیدگاه مکتب اسلام»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۳۵، ۴۵-۳۳.
۷. فرخزاد، محمد و ایمان مدیری دوم (۱۳۹۳)، «کنکاشی در اصول فضاهای باز با توجه به پیشینه معماری و شهرسازی ایران»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۶، ۹۵-۸۱.
۸. کبریت، زکریا (۲۰۰۳)، البیت الدمشقی - خلال العهد العثماني، (الجزء الاول والجزء الثاني)، چاپ دوم، دمشق، سوریه.
۹. محمودی، عبدالله (۱۳۸۴)، «بازنگری اهمیت ایوان در خانه‌های سنتی (با نگاه ویژه به بم)»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، ۶۲-۵۳.
۱۰. مداحی، سید مهدی؛ الهه اسفندیانی مقدم؛ لیلا عباسی و مونا بمانی نائینی (۱۳۹۷)، «قیاس تحلیلی نقش فضاهای نیمه باز مسکونی بر شکل‌گیری شیوه زندگی و نظام رفتاری ساکنان در خانه‌های بومی دیروز و مسکن امروز، مورد مطالعاتی: شهر مشهد»، مجله معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۲۵، ۱۶۱-۱۴۹.
۱۱. نیکفدم، نیلوفر (۱۳۹۲)، «الگوی فضاهای نیمه باز خانه‌های بومی دزفول، بوشهر و بندر لنگه در ارتباط با مولفه‌های اقلیم محلی»، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۳، ۸۰-۶۹.
۱۲. هدایت، اعظم و پرستو عشرتی (۱۳۹۵)، «گونه‌شناسی شکلی و استقرار شناسی در معماری بومی بندر بوشهر»، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۱۳، ۶۰-۴۰.

An Analysis of the Typology of Semi-Open Spatial Elements in Islamic Houses; Case Study: Yazd houses (Qajar period) and Damascus houses (Ottoman period)

Somayeh Omidvari *(Corresponding Author)

Assistant Professor, Department of Architecture, University of Science and Arts, Yazd, Iran.

* E-Mail: m.e.mazhary@gmail.com

Mahdi Hamzenejad

Assistant Professor, Department of Architecture, University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Elham Omidvari

Master of Architecture, Lecturer, University of Science and Arts, Yazd, Iran.

Abstract:

Spatial elements have a lot of varieties in the architecture of past houses. Every house can find meaning through closed and open spaces and the accompaniment of semi-open spaces next to them. One of the unique features of Islamic houses is the presence of semi-open space elements that in addition to meet the functional and behavioural needs; have a diversity in their typology. With the aim of typology of these spatial elements, this research uses a qualitative research method to find out what are the different types of semi-open spaces in Yazd houses and Damascus houses in terms of form and orientation. In addition, this research is based on field studies that authors were able to visit and perceive spaces in Yazd houses and Damascus houses. For this purpose, first, the historical background of semi-open elements and their functions have been studied. Then, by reviewing the position of semi-open elements in some Islamic cities, the two cities of Yazd and Damascus in Qajar and Ottoman historical periods were selected and the typology of semi-open spatial elements in houses were analysed and compared. Based on the preliminary study, houses of Yazd have four types of semi-open spaces, including the main porch(hall), shallow porch, porch and columned porch, and the houses of Damascus have three types of semi-open spaces, namely, the main porch, secondary porch and the columned porch. Comparison of these semi-open spatial elements in the houses of the two cities and analysis of the commonalities and differences between them; lead the researchers to a main semi-open space, namely, the main porch.

Keywords: house, semi-open spatial elements, comparative study, Damascus, Yazd.